

מדיני ברכות התורה/אברהם פרג'ון

א. ברכות התורה מדאורייתא או מדרבנן

מהגמרא בדף כא נראה שחיוב הברכה שלפני התורה הוא מדאורייתא

נאמר בגמרא (כא.): "אמר רב יהודה אמר רב: מנין לברכת המזון לאחריה מן התורה - שנאמר: ואכלת ושבעת וברכת. מנין לברכת התורה לפנייה מן התורה - שנאמר: כי שם ה' אקרא הבו גדל לאלהינו". לאחר מכן הביאה הגמרא את דברי ר' יוחנן שרצה ללמוד שיש לברך קודם המזון בק"ו מברכות התורה - הרי מברכים לפני התורה אע"פ שלא כתוב לברך לאחריה, א"כ ק"ו שבמזון, שכתוב לברך לאחריו, נהיה צריכים לברך לפניו. אך דחתה הגמרא: "מה לתורה - שכן חיי עולם! ועוד, תנן: על המזון מברך לאחריו ואינו מברך לפניו! תיובתא". כלומר,

¹ ביאור הדרשה: מצאנו בחז"ל שהתורה נקראת שמו של הקב"ה, שבמשנה באבות (ג, ב. והובא בגמ' ברכות ו.) שאלו "ומנין שאפילו אחד שיושב ועוסק בתורה ששכינה עמו - שנאמר: בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתך". וכן ידוע במקורות רבים בזהר שהתורה היא שמו של הקב"ה (וקיבצם בנפה"ח ד, יט), וכ"כ ברמב"ן (בראשית הקדמה). בפשטות העניין נראה שהתורה היא הגילוי והביטוי של הקב"ה בעולם, (אמנם באבודרהם הסביר שהתורה נקראת שם ה' משום שהיא מלמדת אותנו את כבוד שמו), וסוד העניין הוא שהתורה היא ממש צירוף של שמות קודש (ע"פ הרמב"ן, וכן ברדב"ז ג, תרמג).

ע"פ זה כתב המהרש"א (חידושי אגדות) לבאר את דרשת חז"ל מהפסוק 'כי שם ה' אקרא', וז"ל: "מנין לברכת התורה כו'. מצאתי כתוב דהכי משמע ליה ברכת התורה כי שם ה' אקרא דהיינו כשאני קורא בתורה שהיא כולה שמות של הקדוש ברוך הוא שכל התורה באותיותיה היא שמותיו של הקדוש ברוך הוא כדאיתא במדרשות וק"ל". וכן נראה כבר מדברי האבודרהם (ברכת המצוות ומשפטיהם) שבפירושו הדרשה כתב: "והתורה נקראת שם י"י לפי שהיא מלמדת כבוד שמו", הרי שהבין ש'כי שם ה' אקרא' הכוונה לתורה. וכ"כ בספר אוצר הכבוד (הפנו לדף ז: אך לא מצאתי בפנים. הובא במאמר של הכף החיים 'בעניני ת"ת'; נפש החיים (ד, יט); הכתב והקבלה (דברים לב); ערוך השולחן (מז, א). וכן ברור שהבין השאג"א (כד) שלמד מכך שכתוב 'כי שם ה' אקרא' שחייבים בברכות התורה דווקא כשקוראים ולא כשמהרהרים, הרי שהבין ששם ה' אותו קוראים הוא התורה. ובדומה כתבו גם הנשמת אדם (ט, ד) והמרומי שדה (כ:). אמנם עיין ברש"י שפירש ש'כי שם ה' אקרא' הכוונה לברכה ו'הבו גודל' הכוונה לענות אמן, ובדומה איתא במכילתא דר"י (בא טז): "כי שם השם אקרא זה המברך, הבו גודל לאלהינו אלו העונים אחריו. ומה הן עונים אחריו ברוך יי המבורך לעולם".

אין ללמוד מברכת התורה לברכת המזון, שכן יש בתורה מיוחדות שאין באכילת המזון, שהיא דואגת לחיי עולם הבא. ועוד שלא יתכן שברכה שקודם המזון היא דאורייתא כמו ברכות התורה, שהרי בע"ק לא מברך לפני המזון, ולעיל אמרו בגמרא שהוא אומר את הדברים שחיובם מדאורייתא.

מפשטות דברי הגמרא שאמרה: "ברכת התורה לפני מן התורה", נראה שברכת התורה מדאורייתא ואינה נלמדה רק באסמכתא. וביחוד שזה נאמר יחד עם האמירה ש'ברכת המזון לאחריה מן התורה', וברור שחיוב ברכת המזון מדאורייתא ממש. וכך נראה מוכרח ממה שר' יוחנן רצה ללמוד מברכת התורה בק"ו שיש לברך קודם המזון, ודחו לימוד זה מכך שהברכה שקודם המזון אינה מדאורייתא, ולפי דרכנו למדנו שהתייחסו לברכות התורה כברכה מדאורייתא, שאל"כ לא הייתה כלל הו"א שהברכה שקודם המזון תהיה מדאורייתא. וכן נראה שלמד הרמב"ן (שכחת העשין טו), וז"ל: "מצוה טו שנצטוינו להודות לשמו ית' בכל עת שנקרא בתורה... ורצה ללמוד ברכת המזון לפני שיהיה מן התורה ק"ו מזה... והשיבו... שכיון שבעל קרי אינו מברך לפניו במזון והוא מברך לאחריה נלמוד שברכה לאחריו בלבד היא מן התורה ולפיכך אינה בטלה מפני תקנתם בטביל' בעלי קריין ושמע מינה דקל וחומר פריכא הוא. והעולה מזה שברכת התורה לפני מצות עשה דאורייתא".

שיטת הרמב"ם שברכת התורה מדרבנן והקושי בה

אמנם הרמב"ם פסק שברכת התורה מדרבנן. שכן בהלכות תפילה פ"ז כתב: "(ה"א) כשתקנו חכמים דברי תפלות אלו תקנו ברכות אחרות לברך אותן בכל יום אלו הן:....(ה"י) המשכים לקרוא בתורה קודם שיקרא קריאת שמע בין קרא בתורה שבכתב בין קרא בתורה שבעל פה נוטל ידיו תחלה ומברך שלש ברכות ואח"כ קורא". הרי שהברכה שקודם הלימוד אינה מדאורייתא אלא תקנת חכמים. וכן כשהזכיר את ברכת התורה שקודם קריאת התורה של ציבור לא הזכיר שחיובה מדאורייתא, ובמניין המצוות לא הזכיר כלל ברכה זו. וכן בשאר מוני המצוות (מלבד הרמב"ן והחינוך) לא מנו מצווה זו². וכן נראה קצת בדברי כמה ראשונים

² אמנם יתכן שסברו כדברי החינוך, שברכת התורה אינה מצוות עשה בפני עצמה אלא נכללת בחיוב ברכת המזון.

(לדוג' בשאלות נג) שכתבו שבספקות של ברכות אין לחזור ולברך חוץ מברהמ"ז (ומעין שלוש) שחיובם מדאורייתא, ונראה שכל שאר הברכות מדרבנן, כולל ברכה"ת³. ויש שהבינו כך אף מהר"ף והרא"ש שלא הזכירו כלל שברה"ת מדאורייתא⁴.

ולכאורה לפי הגמרא הנ"ל לא מובן איך ניתן להסביר שברה"ת אינה מדאורייתא, הרי ממנה רצו ללמוד שהברכה שקודם המזון מדאורייתא. ואמר לי הרב דביר טל שליט"א (וכן מצאתי בתורת רפאל א, ב, וכן הובא ביד פשוטה) ששיטת הרמב"ם נבעה מגרסא שונה בגמרא. שאצלנו כתוב: "ועוד תנן: על המזון מברך לאחריו ואינו מברך לפניו! תיובתא", כלומר שהקשו על ר' יוחנן שלמד מברכת התורה לברכה שלפני המזון מכך שבע"ק לא מברך לפני המזון, ומ"מ ברכת התורה לפני מדאורייתא, אך בכמה כת"י (וכן הביא הדקדוקי סופרים) גרסו שהקושיא מזכירה גם את תחילת המשנה, כלומר: "ועוד תנן: בעל קרי מהרהר בלבו ואינו מברך לא לפניו ולא לאחריה, ועל המזון מברך לאחריו ואינו מברך לפניו! תיובתא". ולפי זה אפשר להבין שהגמרא מקשה גם על ההנחה הראשונית שברה"ת מדאורייתא, מכך שבע"ק לא מברך לפני ק"ש את ברכת אהבת עולם, וממילא למסקנת הגמרא ברכה"ת מדרבנן ולא ניתן ללמוד ממנה שהברכה שקודם המזון מדאורייתא.

אלא שבנוסף לכך שיתכן שגרסא זו אינה נכונה, נראה שאף לפי גרסא זו פשוט יותר להבין שהדיון הוא רק על דברי ר' יוחנן ולא דוחים גם את דברי רב יהודה. כלומר, יותר פשוט להבין שהוכיחו רק שהברכה שקודם המזון מדרבנן, והציטוט של תחילת המשנה באמת לא הכרחי (עכ"כ שבכמה כת"י לא גרסו אותו), ולא להבין שכאשר הגמרא ציטטה את תחילת המשנה היא ציפתה שנבין

³ אמנם ע"פ מה שיבואר להלן שברכות היחיד אינם מדאורייתא, יתכן שלא כתבו זאת משום שלא מצוי שכל הציבור יסתפק האם שליח הציבור בידך.

⁴ אמנם, יתכן מאוד שמאחר ולא היה דיון ישיר בגמרא על השאלה האם ברכת התורה מדאורייתא או מדרבנן, הר"ף והרא"ש הביאו רק את דברי הגמרות ולא ראו צורך להוסיף ולהגדיר לנו שברכה זו מדאורייתא. ובייחוד אם מדובר על ברכת קה"ת בציבור שאז אין לזה כמעט נ"מ.

שהיא באה לדחות את ר' יוחנן באופן נוסף, שגם ההנחה הבסיסית שנאמרה כמה שורות לפני זה בפשיטות, שברכת התורה מן התורה, אינה נכונה.

ראשונים נוספים שפסקו שהברכה שלפני התורה מדאורייתא

ובאמת בנוסף לרמב"ן מצינו ראשונים רבים שפסקו שהברכה שלפני התורה מדאורייתא. כ"כ במפורש הר"ד (כא), וז"ל: "ואסיקנה, דברכת התורה לפני וברכת המזון לאחריה היא מדאורייתא. וברכת המזון לפני וברכת התורה לאחריה היא מדרבנן". וכ"כ במפורש הראב"ז (ברכות א, יז), המאירי (כא), החינוך (תל), והתשב"ץ (ב, קסג). וכן מפורש בראב"ה (תקנג) שכתב להבדיל בין ברכת התורה לברכת המגילה, 'דברכות התורה מן התורה' ונלמדו מ'כי שם ה' אקרא', ואילו במגילה לא למדו את הברכה מפסוק זה אלא ככל מצוות דרבנן שיש לברך לפניהם, כמו נר חנוכה. וכן הביא הראב"ה (סד) בשם ר"ח שהברכות שקודם המזון ולאחר התורה הם מדרבנן, ונשמע שברכת התורה לפני אינה מדרבנן אלא מדאורייתא. ובדומה כתבו הרשב"א והריטב"א (מה:): שהברכה שקודם המזון מדרבנן, "וה"ה לברכת התורה שלאחריה", וברור שהברכה שלפניה מדאורייתא.⁵ וכן פסקו להלכה אחרונים רבים לדוג', פרי חדש (מז); מור וקציעה (מז); שאגת אריה (כד); מ"ב (מז, א).

קושיות לכאורה על האמירה שחיוב ברכה"ת מדאורייתא

ולכאורה ישנם כמה קשיים על האמירה שברכות התורה מדאורייתא, ואולי הם אלו שגרמו לרמב"ם להסביר את הגמרא מעט בדוחק, שברכת התורה אינה מדאורייתא. א. המשנה לגבי בע"ק אומרת שעליו להרהר רק ברכת המזון וק"ש, ולשיטת האומרים שהרהור כדיבור יש לשאול איך יתכן שהבע"ק לא יברך לפני שקורא את שמע. וביותר יש לשאול לשיטת הירושלמי (ג, ד) הסובר שבע"ק

⁵ וברא"ה (כ:): כתב: "בגמרא אמרינן דהרהור לאו כדבור דמי ומדינא לא סליק ליה כלל, ואפילו הכי בדאורייתא עביד מה דאפשר, והכי הלכתא והכי אסיקנא בגמרא דכן הלכתא דהרהור לאו כדבור דמי. פי' ובגמרא אמרינן דברכת המזון מן התורה וברכת מן התורה". וכתבו בספרים שבכת"י חסרה מילה, ואולי כוונתו לברכות התורה, שעל זה אמרה הגמרא שהיא מן התורה (מלבד ק"ש שאינה ברכה).

מהרהר את הברכות אך את ק"ש מוציא בשפתיו, שאיך יתכן שיוציא בשפתיו את ק"ש ללא ברכת התורה. כן הקשה השאגת אריה (נד) והמשכנות יעקב (סג).⁶ ב. עוד הקשה המשכנות יעקב מהגמרא בדף יא (ז), שלפני שהכהנים קוראים את עשרת הדיברות וק"ש הם מברכים ברכה אחת, ובגמרא רצו להעמיד שברכה זו היא ברכת יוצר אור ולא אהבה רבה, ואם ברכה"ת מדאורייתא איך יתכן שלא יברכו קודם עשרת הדיברות וק"ש אהבה רבה או ברכות התורה. ג. קצת חסר מדוע הגמ' אומרת בהמשך שהמסתפק אם בירך את ברכת אמת ויציב או אם קרא את שמע חוזר ומברך, משום שהם מדאורייתא, ולא אמרה גם 'ספק בירך אהבה רבה (או ברכות התורה) ספק לא בירך חוזר ומברך', הרי גם ברכה זו מדאורייתא. ד. בגמרא בדף מח (ז) ובמכילתא דר"י (בא טז) הביאו כמה לימודים למקור ברכת התורה, וכן בדברים רבה (ה, ב) למדו את ברה"ת מהפסוק "ברוך אתה ה' למדני חוקיך". ומכך שמביאים למצווה זו כמה פסוקים שונים כמקור ואין מקור אחד ברור נראה שפסוקים אלו אינם לימוד גמור אלא אסמכתאות, ועל דרך דברי הירושלמי (ברכות ב, ג) "כל מילא דלא מחוורא מסמכין לה מן אתרין סגין", כלומר כאשר הדבר לא ברור ומחוויר מביאים לו הרבה פסוקים כמקור. וכן בתוך הדברים כתבו לימודים שודאי אינם מדאורייתא, כמו לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה ועניית בשכמל"ו לאחר אמירת שם ה'. ועוד שהביאו כלימוד את הק"ו מברכת המזון שבדף כא הגמרא דחתה אותו, וכבר כתב הריטב"א (מח:): שכוונתם ללמוד ק"ו זה מדרבנן ולא מדאורייתא. כן הקשה הנצי"ב (העמק שאלה נג, ד).⁷

⁶ ועיין במאירי (כא). שהביא קושיא זו וענה בזה"ל: "מ"מ הואיל ואין הדבר ניכר להיותם ברכות מיוחדות לק"ש שהרי ענינים בפני עצמן הן ולא ברכות מיוחדות כגון אשר קדשנו וכו' לקרוא את שמע או אשר בחר בנו וכו' אין מקפידים בהם להקל עליהם במקום טומאה". אמנם לא מספיק הבנתי דבריו, ס"ס איך מבטלים חיוב מדאורייתא לברך ברכה"ת.

⁷ ואולי לימודי הגמרא הם על ברכה שלאחר התורה שנלמדת מברכת המזון, וכפי שנראה בירושלמי (ז, א), שברכה שקודם המזון נלמדת מ'כי שם ה' אקרא' והברכה שלאחר התורה נלמדת מברהמ"ז. (אלא שבמכילתא הביאו כמקור גם את הפסוק 'כי שם ה' אקרא', וא"כ לא נראה שדיברו רק על ברכה לאחריה, ועוד שהגמרא לא חילקה ובפשטות דיברה גם על ברכה שלפניה).

אלא שרוב השאלות האלו נפטרים אם מבינים שהגמרא דיברה על ברכת התורה של קריאת התורה בציבור ולא על ברכה"ת שלפני לימוד היחיד. מובן מדוע הבע"ק והכהנים קוראים ק"ש בלי לברך לפניה, משום שברכת התורה שלהם אינה מדאורייתא. וכן מובן מדוע הגמרא לא אמרה "ספק בירך אהבה רבה – חוזר ומברך", משום שאינה מדאורייתא, ולא אמרו "ספק בירך ברכות התורה (של ציבור) – חוזר ומברך", משום שלא מצוי כלל שהחזן יסתפק אם אמר ברכות התורה ואף אחד מהציבור לא יזכור⁸. ובאמת כך נשמע לכאורה מהגמרא וממקורות נוספים וכפי שיבואר להלן.

ב. ברכות התורה מדאורייתא ביחיד או בציבור

מהבבלי נשמע שמדברים על ברכת הציבור

כאמור למעלה: "אמר רב יהודה אמר רב: מנין לברכת התורה לפניה מן התורה - שנאמר: כי שם ה' אקרא הבו גדל לאלהינו". ורצו ללמוד בק"ו מברכת המזון שגם חיוב הברכה שלאחריה מן התורה: "אמר רבי יוחנן: למדנו ברכת התורה לאחריה מן ברכת המזון מקל וחומר: ומה מזון שאין טעון לפניו - טעון לאחוריו, תורה שטעונה לפניו - אינו דין שטעונה לאחריה", אך לבסוף דחו ק"ו זה ואמרו שאין להשוות בין ברכות התורה לברכת המזון. מגמרא זו נראה שמדובר על ברכות התורה של ציבור ולא בברכת היחיד שלפני לימודו. שהרי הייתה הו"א שהברכה שלאחר התורה מדאורייתא, ובלימוד היחיד לא שייך כלל ברכה לאחריה, וכפי שכתב הריטב"א (מגילה יז:): "ולא שייך ברכה לאחריה למצות והגית בו יומם ולילה שאין לקריאה זו שיעור דהא כל היום וכל הלילה הוא ואין בכיוצא בזה ברכה לאחריה וכמו שנהגו, ואין ברכה לאחריה אלא לקריאה בצבור שיש לה שיעור", ובדומה כתב הרשב"א (שו"ת ז, תקמ), והאבודרהם (ברכת המצות ומשפטיהם ד"ה ובעשיית). ומכך נראה שכל הנידון בגמרא הוא רק על הברכות שבקריאת הציבור, שהברכה שלפניה מדאורייתא, ודנו האם גם הברכה

⁸ וע"פ זה ניתן להסביר הרבה ראשונים שאמרו שבכל הברכות לא חוזרים בספק חוץ מברכת המזון ולא הזכירו את ברכת התורה, משום שזה לא מצוי כלל.

שלאחריה מדאורייתא או שהיא מדרבנן⁹. וכ"כ המשכנות יעקב (סי' סג): "ופשט הסוגיא בברכות נראה ג"כ דאיירי ברבים דהא ר' יוחנן בעי למילף ברכת התורה לאחריה מה"ת, ואטו ס"ל לר"י דיחיד הקורא בתורה מברך לאחריה?!". ועד"ז הוכיחו הברכ"י (מז, ח), הבאר שבע (סוטה מא.) והמטה יהודה (מז, א).

אפשרות שהירושלמי אומר במפורש שברכת היחיד מדרבנן כשאר ברכות המצוות

בנוסף לכך שמפשט הבבלי נראה שמדובר על ברכת קריאת התורה של רבים, יש אפשרות להבין שהירושלמי (ז, א) אמר זאת במפורש. שבתחילה כתב: "כתוב בתורה ברכה לפניו ואין כתוב בתורה ברכה לאחריה, מה כתיב בה לפניו – 'כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלהינו'. כתיב במזון ברכה לאחריו ואין כתיב לפניו, מה כתיב לאחריו – ואכלת ושבעת וברכת". ושאלו "ומניין ליתן את האמור בזה בזה ואת האמור בזה בזה?", כלומר, מניין שיש לברך קודם המזון ואחר התורה, וענו כמה תשובות: או שנלמדו מגזירה שווה, או בקל וחומר, או שברכה שלפני המזון נלמדה מפסוקים וברכת התורה נלמדה מברהמ"ז בק"ו. מ"מ, לכל הלימודים, ברכה שלאחר התורה נלמדה מברכת המזון. ולבסוף כתב הירושלמי: "א"ר שמואל בר אבדימא: לא למדו ברכת התורה מברכת המזון אלא לרבים. ואם לרבים אפילו בינו לבין עצמו לא יברך? א"ר אבא מרי אחוי דר' יוסי: עשאוה כשאר כל מצותיה של תורה, מה שאר כל המצוות טעונות ברכה אף זו טעונה ברכה". ע"כ. ההבנה הפשוטה בדברי הירושלמי היא ששואלים האם מאחר והלימוד מברכת המזון לברכת התורה הוא רק לציבור, היחיד לא יברך כלל?

⁹ נראה שאמנם חלקו על ר' יוחנן ואמרו שברכה שלאחר התורה אינה מדאורייתא, אך לא נראה שחלקו על עצם זה שצריך לברך לאחר התורה. א. כך נשמע כבר מלשון ר' יהודה, כפי שכתב הבאר שבע (סוטה מא.): "...מלשון רב יהודה מרא דשמעתא גופיה משמע בהדיא דמיירי בצבור מדקאמר לפניו, דאלו ביחיד לא שייך לומר לפניו כיון שאינו מברך לאחריה כלל". ב. במקומות נוספים הביאו את לימוד הק"ו מברהמ"ז לברה"ת ולא דחו אותו (מח; ירושלמי ז, א; מכילתא דר"י בא טז), וכבר כתב הריטב"א: "והאי קל וחומר פריקא הוא כדאיתא בריש פרק כיצד, אלא דמדרבנן בעלמא הוא". כלומר, אמנם דחו את הק"ו של ר' יוחנן, אך מדרבנן עדיין נשאר הלימוד.

ועונים שיברך, אך חיוב ברכתנו אינו מהתורה אלא כשאר ברכות המצוות. ולפי זה יוצא מפורש בירושלמי שברכת היחיד אינה אלא מדרבנן. וכן למדו המשכנות יעקב (סי' סג), והנצי"ב (לדוג' העמק שאלה טז, א; שר"ת משיב דבר א, טז; הרחב דבר כד, יב)¹⁰.

אלא שלפי הבנה זו עולה שאלה פשוטה. הרי ברכת התורה נלמדה מהפסוק "הבו גודל לא-להינו", ורק ברכה שלאחר התורה נלמדה מברכת המזון, א"כ מש"כ הירושלמי "לא למדו ברכת התורה מברכת המזון אלא לרבים", לכאורה נאמר על ברכה שלאחר התורה. אך ממה ששאל הירושלמי "ואם לרבים אפילו בינו לבין עצמו לא יברך?" וענה "עשאוה כשאר כל מצותיה של תורה", נראה שהבינו שמדובר גם על ברכה שלפני הלימוד, שהרי על שאר המצוות מברכים רק קודם המצוה. ובר"ן (מגילה כד.) כתב לפרש את שאלת הירושלמי בזה"ל: "...והקשו ואם לרבים וכי אפילו בינו לבין עצמו שמא אינו מברך, כלומר לפניה, וכיון שמברך לפניה לאחריה נמי יברך ק"ו מן המזון". כלומר, הירושלמי הבין שאם היחיד לא מברך לאחר התורה כנראה שאינו מברך גם לפניה, שהרי אם הוא צריך לברך לפניה מדוע לא נלמד בגזירה שווה וק"ו מברכת המזון שיש לברך גם לאחריה. אלא שבאמת ברכת התורה של יחיד היא מדרבנן בלבד, ומברכים לפניה כשאר ברכות המצוות.

מ"מ לכאורה אין להסתמך לגמרי על דברי הירושלמי, משום שישנם אפשרויות נוספות להבין את דבריו, וכפי שארחיב בהערה¹¹.

¹⁰ אמנם עיין בדבריו שסובר שהבבלי חולק ואומר שגם ברכת היחיד מדאורייתא.

¹¹ אפשרות בירושלמי שברכת היחיד לפניה מדאורייתא ולאחריה מדרבנן כשאר ברכות

המצוות:

כאמור, הר"ן הבין ששאלת הירושלמי היא שאם ברכת היחיד לאחריה מדרבנן אז ממילא גם הברכה שלפניה אמורה להיות מדרבנן, שאל"כ היו לומדים שיש לברך לאחריה. אך לכאורה דברים אלו מעט חסרים ודחוקים בירושלמי. ואולי הירושלמי מבין שיש לברך ברכת המצוות גם לאחר גמר המצווה ושאלת ותשובת הירושלמי הם על הברכה שלאחר התורה. כלומר, הירושלמי שאל האם מאחר והלימוד מברכת המזון לברכה שלאחר התורה הוא רק לציבור, היחיד לא יברך לאחר הלימוד כלל? וענו שיברך לאחר הלימוד, כמו שמברכים לאחר שאר המצוות. וכפי שכתבו בבבלי (נידה נא; ברכות מד:): "ויש שטעון ברכה לפניו ואין טעון ברכה לאחוריו...לאנתויי מאי?

לאותיו מצות. ולבני מערבא דמברכי בתר דסליקו תפיליהו אשר קדשנו במצותיו וצונו לשמור חוקיו, לאותיו מאי? לאותיו ריחני", הרי שהבינו שיש לברך לאחר ברכות המצוות (ובאמת הראל זק ה"ו אמר שראה בסידורים ארץ ישראלים שיש נוסח לברכה שלאחר התורה, אמנם עוד לא ראיתי את המקור). ולפי הבנה זו יוצא שגם ברכת יחיד שקודם הלימוד היא מדאורייתא, ונלמדה מ'הבו גודל לא-להינו'.

אלא שלפי הבנה זו יוצא שהירושלמי סובר שבאמת מברכים לאחר לימוד התורה של יחיד, וזה חידוש גדול. ועוד שקצת קשה מתי יברך היחיד ברכה שלאחר מצוות לימוד תורה שנאמר עליה "והגית בו יומם ולילה", וכפי שכתבו הראשונים שהבאנו לעיל. ועוד שכלל לא ברור שלשיטת הירושלמי מברכים לאחר כל ברכות המצוות, שהמקור היחיד שמצאנו בירושלמי לברכה שלאחר מצווה זה ברכת "לשמור חוקיו" שלאחר חליצת התפילין, וגם על זה כתב הירושלמי (ב, ג): "ואתיא כמאן דמר בחוקת תפילין הכתוב מדבר ברם כמאן דמר בחוקת הפסח הכתוב מדבר לא בדא". כלומר, מי שסובר שהפסוק "ושמרת את החוקה הזאת" נאמר על מצוות הפסח סובר שלא מברכים לאחר חליצת התפילין, הרי שלא מברכים לאחר כל המצוות. וכבר כתב האבודרהם (ברכת המצוות ומשפטיהם) להסביר מדוע הבבלי לא ענו שאכן הדברים שמברכים לפניהם ולא לאחריהם הם המצוות, ואף לבני מערבא מברכים רק על תפילין ולא על שאר המצוות, בזה"ל: "והאי דלא קאמר לאפוקי שאר מצות משום דמתני' מין קאמר, כלומר מין הטעון לפניו ואין טעון לאחריו. ושאר מצות אינן מין אחד שהרי יש מהן טעונין ברכה לאחריהם ויש מהן שאינן טעונין ברכה לאחריהם, אבל ריחני כלם הם מין אחד שאין טעונין ברכה לאחריהן".

אפשרות בירושלמי שברכת היחיד לפניו מדאורייתא ולא מברך לאחריה כשאר ברכות המצוות:

עוד אפשרות ישנה בהבנת הירושלמי, והיא שאמנם היחיד אינו מברך לאחר לימודו, אך דברי הירושלמי "עשאוה כשאר כל מצותיה של תורה" לא באו להסביר מדוע היחיד מברך לפני, שזה כבר נלמד מהפסוק 'הבו גודל', אלא להסביר מדוע היחיד לא נלמד מברהמ"ז כמו הרבים ומברך רק לפני לימודו ולא לאחריו. כ"נ בר"ן (מגילה כד.), וז"ל: "...והקשו, ואם לרבים וכי אפילו בינו לבין עצמו שמא אינו מברך, כלומר לפניו, וכיון שמברך לפניו לאחריה נמי יברך ק"ו מן המזון. ותירץ בינו לבין עצמו עשאוה כשאר כל המצות מה הן טעונות ברכה לפניו ולא לאחריהם אף זו לפניו בלבד". כלומר, לפי הר"ן הירושלמי הקשה מדוע היחיד לא מברך לאחר לימודו, הרי הוא מברך לפני לימודו וממילא היינו צריכים ללמוד גם ליחיד מברכת המזון בק"ו או גזירה שווה, ותירץ הירושלמי הוא שחכמים הבינו שציווי התורה על ברכת היחיד הוא שיברך לפניו בלבד, כמו שאר המצוות שמברך רק לפניו ולא לאחריהם. ולכאורה לפי דבריו הירושלמי לא כתב כלל

דיוק מהפסוק שמדובר על ברכה של רבים

ובאמת הפסוק "כי שם ה' אקרא הבו גודל לא-להינו", שממנו למדו בגמרא שיש לברך ברכות התורה, נאמר כאשר משה קרא את שירת האזינו בפני העם, שהוא כקריאת הציבור. וקצת מצטרפים לכך דברי המדרש רבה (דברים ה, ב) שכתב: "ומנין שטעונה ברכה לאחריה, א"ר שמואל בר נחמן בשם ר' יונתן שכתוב אחר השירה וזאת הברכה, מששנה להן את התורה ואח"כ בירך הרי ברכה לאחריה", ורואים שלמדו מהברכות שסביב שירת האזינו לברכת התורה של רבים. ועוד, שבפשטות הלימוד מהפסוק 'כי שם ה' אקרא' לברה"ת הוא כך: כאשר קוראים בתורה, שהיא שמו של הקב"ה, יש לתת גודל לא-להינו, כלומר לברכו (כפי שהורחב בהערה למעלה). א"כ נראה שזה ציווי לרבים, 'הבו גודל'. וכן נראה משאר הציוויים שנלמדו מפסוק זה, כגון זימון (מה). וענייית העם בשכמל"ו כאשר אומרים את השם המפורש (יומא לז), שגם בהם הציווי הוא שכאשר אחד אומר משהו מסויים יש לציבור לענות בברכה. וכן דייק הבאר שבע (סוטה מא): "הרי קמן מבואר באר היטב דברכת התורה לפנייה על קריאתה בצבור היא מן התורה, שהרי עיקר הקרא 'כי שם ה' אקרא הבו גדל לאלהינו' דיליף מיניה מיירי בצבור כדפירש רש"י שם בהדיא, וכדאיתא ביומא פרק אמר להם הממונה (לגבי בשכמל"ו על שם המפורש) וברישי פרק שלשה שאכלו (לגבי זימון)". והביאו התורת רפאל (א, ב).

שברכת היחיד אינה מדאורייתא, אלא היא מדאורייתא רק שאין מברכים לאחריה, כפי שנוהגים בשאר ברכות המצוות.

אך לכאורה ישנם כמה דחקים לומר כדברי הר"ן. שכן לפי הר"ן תירוצו הירושלמי הוא שברכת היחיד היא כברכת המצוות, שכמו שבברכת המצוות אין לברך לאחריה כך אין לברך לאחר התורה. אך מלשון הירושלמי שכתב "עשאוה כשאר כל מצותיה של תורה, מה שאר כל המצות טעונות ברכה אף זו טעונה ברכה", נראה שהדגש הוא שיש לברך כמו המצוות, ולא שאין לברך (לאחריה) כמו המצוות. ועוד שקצת מוזר מדוע הירושלמי אמר שהסברא שלא לברך היא כמו הסברא בברכת המצוות ולא פשוט אמר את הסברא (הרב צבי אריה). ועוד שלא מספיק מובן לי איך חכמים יכלו בסברא לומר שהגזירה שווה והק"ו הם לא על כל ברכות התורה (ואולי הר"ן עצמו סבר שכל לימודי הירושלמי הם לימודי דרבנן וגם ברכה"ת לפנייה נלמדה מפסוק רק כאסמכתא).

מהמכילתא דר"י נראה שמדובר על ברכת התורה של רבים

וכן אולי ניתן לדייק מדברי המכילתא דר"י (בא טז) שהביאה כמה לימודים למקור ברכת התורה, או שנלמדה בק"ו מברכת המזון או בדרשה מהפסוק "על הארץ הטובה", שאין טוב אלא תורה, ואז כתבה בזה"ל: "ר' חנינא בן אחי ר' יהושע אומר: הרי הוא אומר כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלהינו, כי שם השם אקרא זה המבורך, הבו גודל לאלהינו אלו העונים אחריו. ומה הן עונים אחריו ברוך יי המבורך לעולם". ובפשטות נראה, שאגב שדיברנו על ברכות התורה, יש ללמוד מהפסוק שעל ציבור השומעים לתת גודל ולענות ברוך ה' המבורך. הרי שההנחה הפשוטה היא שמדובר על ברכות התורה שמברכים עליהם בציבור והציבור עונה 'ברוך ה' המבורך לעולם ועד', דהיינו בקריאת הציבור.

ראשונים שהבינו שהגמרא מדברת על ברכת התורה של רבים

מכל הנ"ל נראה שברכת התורה מדאורייתא דווקא בקריאת התורה של ציבור, וכן לכאורה הבינו כמה ראשונים. כן נראה בתשב"ץ (ב, קסג) שלמד שקריאת התורה מדאורייתא מכך שברכותיה מדאורייתא, וז"ל: "ודין קריאת התורה מ"ע מן התורה היא. וא"צ זה לפנים, שאפילו ברכת התורה לפניה היא מן התורה, כדאמרינן בפ' מי שמתו א"ר חסדא מנין לברכת התורה מן התורה שנאמר כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלהינו", הרי שהבין שדברי הגמרא בברכות נאמרו על ברכות התורה של ציבור. ובדומה יש ללמוד מהריטב"א (מגילה יז): שכתב: "קריאה בתורה בציבור מן התורה בשבתות וימים טובים דהא אמרינן בברכות שלמדנו ברכת התורה לאחריה מן התורה בק"ו דברכת המזון, ולא שייך ברכה לאחריה למצות והגית בו יומם ולילה שאין לקריאה זו שיעור דהא כל היום וכל הלילה הוא ואין בכיוצא בזה ברכה לאחריה וכמו שנהגו, ואין ברכה לאחריה אלא לקריאה בצבור שיש לה שיעור, ומשה ועזרא תיקן שני וחמישי ושבת במנחה". ונראה שהוכיח מברכה שלאחר התורה שהגמרא דיברה על ברכות התורה של ציבור, וממילא גם הברכה שלפניה נאמרה על קה"ת של ציבור, ואם היא מן

התורה ק"ו שהקריאה עצמה מן התורה¹². וכן נראה מדברי הראב"ה (תקנג), שכתב לחלק בין קריאת התורה לקריאת המגילה בכך שברכות התורה מן התורה ונלמדו מ"כי שם ה' אקרא", בשונה מברכות המגילה שהם מדרבנן, הרי שהבין שדברי הגמרא נאמרו על ברכות התורה של ציבור.

ראשונים שהבינו שברכת היחיד מדאורייתא

בשונה מראשונים אלו מצאנו כמה ראשונים שכתבו במפורש שברכת התורה של יחיד מדאורייתא. כ"כ הרי"א¹² (ברכות פ"א א, יז): "מי שמשכים לקרות בתורה, או לשנות במשנה, קודם שיקרא קרית שמע צריך לברך ברכת התורה... וברכת התורה שלפניה היא מן התורה, כמו שמבואר לפנינו בפרק מי שמתו". ובספר החינוך (תל): "כל שקרא בתורה בשחרית קודם שיברך הברכות המתקנות בתורה או ברכת אהבת עולם ביטל מצוה דאורייתא, ולפיכך מי ששכח אם בירך ברכת התורה בשחרית אם לא בירך חוזר ומברך". וכן נראה במאירי (כא). שכתב: "יש שואלים ק"ש תורה היא והיאך אמרו במשנתנו שאינו מברך לפניו אף בהרהור והרי ברכה לפניו מן התורה", הרי שהבין שברכת היחיד קודם התורה מדאורייתא¹³. מ"מ עדיין יתכן שראשונים אלו הבינו שאמנם ברכת התורה של יחיד מדאורייתא אך גם ברכת התורה של רבים מחוייבת מדאורייתא.

ראשונים שברור מדבריהם שברכת הציבור אינה מדאורייתא

בנוסף, מצאנו להרבה ראשונים שהבינו במפורש שברכת הציבור אינה מדאורייתא. ראשונים אלו כתבו שאע"פ שברכת התורה של הבוקר פוטרת את כל הלימוד של היום הקרוב, מ"מ חכמים תקנו לברך לפני קריאת הציבור, וכמו שיש לברך לאחר הקריאה ועל הפטרה, הרי שהבינו שברכת התורה של ציבור

¹² אמנם ניתן להבין שלמד שקה"ת מדאורייתא רק מההו"א של הגמרא שהברכה שלאחריה מדאורייתא, אך הברכה שלפניה דיברה על היחיד. וקצת דחוק.

¹³ אמנם כמה שורות לפני כתב "חייב אדם לברך ברכת התורה קודם קריאה שני' כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלקינו אבל לאחריה אין חייב לברך בה מן התורה אלא מדברי סופרים", הרי שהבין שיש לברך לאחריה, וזה לכאורה לא נאמר על ברכת התורה של יחיד. ואולי הבין שהגמרא דיברה גם על יחיד וגם על רבים, ולא מברכים לאחר קריאת היחיד משום שלא שייך לברך לאחריה, שאין למצווה זו סוף.

אינה מדאורייתא אלא תקנת חכמים. כ"כ הסמ"ג (עשין יט); הרא"ש (א, ג); האורה (ח"א יא). ועד"ז במנהיג (תפילה עמ' נ); שבה"ל (תפילה ה); המכריע (עח); רשב"א (לדוג' בשו"ת החדשות יג), אר"ז (ק"ש כב), וכן הביא (ברכות יא): בשם רש"י ותוספות, שנחלקו האם ניתן לברך כל פעם שאדם לומד כמו שמברכים על קה"ת למרות שכבר ברכו בבוקר, או שדווקא על קריאת הציבור יש לברך אע"פ שברכו בבוקר משום שהיא תקנה כמו הפטרה, מ"מ לכו"ע אין חיוב מיוחד מדאורייתא לברך על קריאת הציבור. וכן הביא בשמם ההגהות מימוניות (תפילה ז, כ).

אלא שלכאורה קשה לומר שברכת היחיד מדאורייתא וברכת הציבור אינה מדאורייתא. שהרי הייתה לגמרא הו"א שהברכה שלאחר קריאת הציבור מדאורייתא¹⁴, וזאת אע"פ שהיחיד ימשיך ללמוד לאחר מכן, הרי שלקריאת הציבור יש חשיבות לחייב ברכה מדאורייתא אע"פ שהאדם התחיל ללמוד לפניו או ימשיך ללמוד אחריה.¹⁵

סיכום והכרעה

לסיכום: מדברי הגמרא נראה שברכת התורה מדאורייתא, וכן כתבו רוב הראשונים, וכ"פ הרבה אחרונים. אלא שישנם כמה קשיים לומר שברכת היחיד מדאורייתא, וישנם נטיות לומר שדווקא ברכת הרבים מדאורייתא, ואף אם נאמר שברכת היחיד מדאורייתא קשה לומר שברכת הרבים מדרבנן. לכן נראה להכריע שאמנם ברכת התורה מדאורייתא, והמסתפק אם בירך או לא בירך חוזר ומברך, אך דבר זה נאמר רק לגבי ברכת התורה של רבים. וכן פסקו הבאר שבע (סוטה מא.; שם לג.) והמשכנות יעקב (סג).

¹⁴ כנ"ל שבפשוט מדובר על קריאת הציבור, שליחיד לא שייך ברכה לאחר מצוות 'והגית בו יומם ולילה', ואין ברכה לאחריה אפילו מדרבנן.

¹⁵ אולם יתכן לדחוק ולומר שבהו"א הבינו שקריאת הציבור מחייבת ברכה מדאורייתא בין לפניו ובין לאחריה אך למסקנה, שהברכה לאחריה מדרבנן, הבינו שקריאת הציבור לא חשובה לחייב ברכה מדאורייתא. ועוד יתכן שהרבה מראשונים אלו הבינו כרמב"ם, שכל ברכות התורה מדרבנן, בין ביחיד ובין בציבור. (מלבד הרשב"א שכתב שברכה שלפני המזון ושלאחר התורה מדרבנן, וממילא ברור שהבין שברכה שלפני התורה מדאורייתא).

ג. ברכות על קריאה בתורה שלא בזמן חיוב

פתיחה

לאחר שהעלנו בס"ד שברכת היחיד אינה מדאורייתא וברכת הציבור מדאורייתא, נבוא לדון באלו מקרים יש לברך על קריאת הציבור ומתי ברכה זו מדאורייתא. האם בכל פעם שעשרה יהודים החליטו לקרוא בתורה כבר חל עליהם חיוב ברכה או שמא רק במקרה שחז"ל תיקנו לקרוא חייבים לברך.

ע"פ מסקנתינו שברכות הציבור מדאורייתא נראה שהברכה אינה רק על קריאה מחוייבת

כאמור למעלה, התשב"ץ והריטב"א הוכיחו שקריאת התורה מדאורייתא משום שברכת התורה בציבור מדאורייתא. מדבריהם אלו אנו לומדים שהבינו שהתורה ציוותה לברך ברכות התורה רק על קריאה שחייבים לקרוא, ולכן למדו שחייבים מדאורייתא לקרוא בתורה, שאל"כ על מה התורה חייבה לברך. אמנם רוב ככל הראשונים והאחרונים הבינו שקה"ת היא תקנה של משה ואינה מדאורייתא, וכך נשמע מפשטות דברי הגמרא (ב"ק פב; ירושלמי מגילה ד, א). ואם הקריאה אינה מחוייבת מדאורייתא והברכה עליה מדאורייתא, נראה שציווי התורה לברך אינו רק על קריאה מחוייבת, אלא שבכל פעם שבאים לקרוא בתורה בציבור יש לברך. וכ"כ הבאר שבע (סוטה לג), וז"ל: "השתא קשה שהרי קריאת התורה אינה מן התורה אלא מדרבנן, והיכא יליף מקרא ברכת התורה לפני... אלא מאי אית לך למימר דאף על גב שלא חייבתו התורה לקרות בבית הכנסת, מכל מקום אם הוא רוצה מעצמו לקרות בבית הכנסת, אז חייבתו התורה לברך לפניו, כדכתיב כי שם ה' אקרא הבו גדל לאלהינו, כמו גבי ברכת המזון שחייבתו התורה לברך אחר המזון אם הוא רוצה לאכול, אבל הוא אינו חייב לאכול כדי לברך ברכת המזון, וכמו ברכת להתעטף בציצית הכי נמי הכא".

וכ"כ בהעמק שאלה (נג, ד) לשיטת הירושלמי שברכת הציבור מדאורייתא. ועוד, שאם הפסוק "כי שם ה' אקרא הבו גדל לא-להינו" מדבר על קריאת הציבור, נראה לדקדק ממנו שיש לברך כל פעם שקוראים בשם ה', שמשמעות הפסוק היא שכאשר קוראים יש לברך, "כי שם ה' אקרא", ולא רק כשחייבים

לקרוא. וכן מסברא לכאורה לא נראה לחלק בין קריאה חיובית לסתם קריאה, שהרי בשניהם האדם קורא בשם ה', ומדוע שהקורא סתם לא יתן גודל ויברך. הרי שע"פ המסקנה הנ"ל, שברכת קה"ת בציבור מדאורייתא, נראה שחייבים לברך אף בקריאה שאין חייבים בה, א. מכך שהתורה חייבה לברך ללא שחייבה לקרוא, נראה שהחיוב לברך הוא אף ללא חיוב קריאה. ב. שכך פשטות הלימוד מהפסוק, שכאשר קוראים בשם ה' יש לברך, ולא רק כשחייבים בקריאה זו. וכעת נבוא לברר מה הדין אף לשאר השיטות הסוברות שלאחר שהיחידים בירכו ברכה"ת בבוקר אין עליהם חיוב מדאורייתא לברך קודם קריאת הציבור.

דברי הראשונים שנשמע מהם שיש לברך רק בקריאה חיובית

מצאנו כמה ראשונים שהתקשו מדוע מברכים לפני קריאת התורה ולא יוצאים יד"ח בברכה שברכו בבוקר, ותירצו שקה"ת היא תקנה בפני עצמה, ומברכים על התקנה כמו שמברכים על מצוות תפילין, ומדבריהם נלמד שכאשר אין תקנה – אין לברך. כ"כ האורה (ח"א, יא), וז"ל: "מאי טעמא מברכינן על קריאת התורה בציבור...משום דהוה ליה מצוה בפני עצמה, כדתיקן עזרא, והוה ליה כמצות תפילין או ציצית או שאר מצות, דאי עביד ליה בעיא לברוכי". וכן במנהיג (תפילה עמ' נ): "ואף על פי שבבית הכנסת על אתר קורין בתורה ומברכין לפני ולאחריה, אף על פי שכבר נפטר באהבה רבה...מתקנת עזרא ואילך לקרות בתורה שני וחמישי ושבת שלא יהו ג' ימי' בלא תורה, וקריית התורה היא כמצוות תפילין וציצית ושאר המצות שהיא גוף המצווה, ולא בתורת שינון ולימוד דההיא הלכתה". וכן בשבה"ל (תפילה ה): "ודוקא קריאת יחיד נפטרת באהבה רבה, אבל קריאת רבים בעשרה אינה נפטרת לא באהבה רבה ולא בהערב נא, דתקנת עזרא היא". וברשב"א (ש"ת החדשות יג): "ואף על פי שבירך לאלתר...חייב לברך עליה למצות קריאת התקנה".

ראשונים אחרים הסוברים שיש לברך 'לחיבת התורה' וא"כ יתכן לברך גם

כשאינו חיוב

אמנם, מצאנו ראשונים אחרים שגם הם התקשו בשאלה מדוע צריך לברך על קה"ת לאחר שכבר ברכו בבוקר, ולא תירצו שמברכים על התקנה, אלא שכאשר קוראים בתורה בציבור תקנו ברכה לחיבת ולכבוד התורה. כ"כ המכריע (עח),

וז"ל: "דהא ברכת התורה דמלפניה ומלאחריה לאו משום מצות תלמוד תורה היא, שאפי' בירך ברכת הערב נא או באהבה רבה חוזר ומברך לחיבת התורה".
 וכן באו"ז (ק"ש כב): "דההיא לאו משום מצות ת"ת היא שאפילו בוך ברכת הערב נא או נפטר באהבה רבה חוזר ומברך... אלא מחמת חיבת התורה, שנתקנה ברבים לכבוד התורה". וכ"כ הטור (קלט): "ואף על פי שכבר בירך על התורה בבוקר קודם פרשת הקרבנות חוזר ומברך אשר בחר בנו כשקורא בתורה, ולא הוי ברכה לבטלה, דמשום כבוד תורה נתקנה כשקורא בציבור". וכ"פ השו"ע (קלט, ח): "אפילו בוך ברכת התורה לעצמו ותיכף קראוהו לקרות בתורה, צריך לחזור ולברך: אשר בחר בנו, כשקורא בתורה, דמשום כבוד התורה נתקנה כשקורא בציבור". ונראה לכאורה שתקנו ברכה מיוחדת לכבוד התורה בקריאת הציבור משום שבברכה זו היא מתכבדת ומתחבבת בפני הרבים, ולפי סברא זו נראה שאין סיבה לומר שיברכו רק על קריאה שמחוייבים בה, הרי גם כשאין מחוייבים שייך לברך משום כבוד וחיבת התורה. וכ"כ התורת רפאל (ב ד"ה ועתה נבא): "לפי מש"כ בש"ע, אפילו בירך ברכת התורה לעצמו כו' דמשום כבוד התורה נתקנה כשקורא בציבור ע"ש, והיינו דאם לא יברך כשקורא בתורה בציבור אין זה כבוד לתורה, א"כ אסור לקרות בתורה בלא ברכה (אף כשלא חייבים לקרוא) משום כבוד התורה".¹⁶

ראשונים ואחרונים שפסקו שיש לברך על קריאות ללא חיוב

וכן נראה שפסק במפורש המאירי (יא:), וז"ל: "הא כל קריאה שבספר תורה חייב לברך כל זמן שבא לקרות אפי' הרבה בקריאות כל היום שכל קריאה שבספר תורה אף ביתר מכדי תקנת עזרא כקריאה ראשונה היא וקובעת ברכה לעצמה כדין תפלין שכל שמניחן מברכין עליהן". וכן נראה שפסק הפמ"ג (א"א קלז, ו). שהמהר"ם מלובלין הורה ביום השני של סוכות בחו"ל (שהוא יום שלישי

¹⁶ בדומה לנ"ל, רבים הביאו בשם הגר"ח מבריסק (והמקור בגר"ז הלוי ברכות יא, טז) שברכות התורה אינם על מצוות ת"ת אלא 'שתורה עצמה טעונה ברכה'. ונראה שכוונתו כנ"ל, שהברכה אינה כברכת המצוות אלא ברכה שנתקנה על עצם הקריאה בציבור. ובאמת ע"פ דבריו הסביר הגר"ד סולוויצ'יק (רשימות שיעורים ברכות יא:): מדוע מברכים על קריאה בליל שמחת תורה אע"פ שאין חייבים בקריאה זו.

בא"י) שאם טעה וקרא בתורה רק 'ביום השני' ובירך, שיקרא 'ביום השלישי' בלא ברכה, שמספק אין לברך. ותמה הפמ"ג: "קשה לי על מה שכתב מור"ם מלובלין ז"ל דאספיקא לא מברכין. בשלמא אם מברך אשר קדשנו במצותיו וצונו שפיר, מה שאין כן דנתקנה מפני כבוד התורה בציבור...א"כ לא שייך זה". כלומר, מאחר והברכה היא מפני כבוד התורה בציבור לא שייך חשש שלא חייבים בקריאה זו, שהרי גם אם אין חיוב, מ"מ יש לברך לכבוד התורה. וכ"פ בשו"ת גינת ורדים (א, מט), וז"ל: "אכן לענין קריאת ס"ת יש להקל, שבכל עת וזמן שיסכימו עשרה לקרוא בתורה ש"ד יוציאו ס"ת ויקראו בברכות מפני כבוד הצבור, כי היא חיינו ואורך ימינו והלואי שיקראו ישראל בתורה כל יום ויום...ובימי חרפי בהיותי מתגדל בין ברכיהם של חכמים שאלתי מה טיבה של תענית משמרה שעושים בק"ק מוסתערב שמוציאין ס"ת וקורין ויחל ואין קובעין ענינו רק אומרין אותו בשומע תפלה, והשיבו אותי דבר שקריאת התורה ראוי להקל פה כמ"ש למעלה". ועיי"ש שהאריך בדבר¹⁷. וכן בבא"ח (תצווה פורים יד) כתב על מקומות המסופקים

¹⁷ ועיין בהמשך דבריו שהבין כן גם מהתקון יששכר (ת"ח שחי יחד עם הב"י בצפת), ואף מהב"י עצמו. שהתקון יששכר (מדף נט): דן לגבי קריאת התורה בט"ו אדר במקומות המסופקים אם מוקפים חומה מימות יהושע או לא, שלגבי מגילה ברור שיש לקרוא ללא ברכה, שאין לברך מספק, אך על קריאת התורה כתב לברך משום שאם "...מעלין וקורין בלא ברכות, כמגלה, אין זה כבוד התורה בקריאה בספר תורה בציבור, ממה שהוא מנהגן של עולם מברכין בכל קריאות של ספר תורה בציבור. א"כ...לזאת אין בידינו לתקן (לקרוא ללא ברכה), שאינו כבוד התורה, שגנאי ומכוער הדבר מאוד להעלות ספר תורה בציבור ולקרוא בו בלא ברכה". הרי שהבין שבכל פעם שקוראים בתורה בציבור חייבים לברך משום כבוד התורה. ועוד כתב, שת"ח הלך לשאול את את מרן הבית יוסף על מה שהוא הנהיג להוציא ספר תורה ולברך, ואמר לו הב"י "יפה עשה ומנהג טוב הוא". הרי שאף הב"י עצמו סבר שבכל פעם שקוראים בט"ת בציבור חייבים לברך. וכן הביאו עוד כמה אחרונים.

אך המעיין בדבריו בפנים יראה שאמנם התקון יששכר כתב בחריפות שאין לקרוא בתורה ללא ברכה משום כבודה, אך מאידך ברור בדבריו שכאשר אין חיוב או ספק חיוב לקרוא בתורה אין לקרוא ולברך, והקורא ומברך ברכתו לבטלה. שהאריך להסביר מדוע ברכת קה"ת נחשבת לחלק ממצוות הקריאה עצמה ולכן מותר לברך אותה, כמו שניתן לומר על הניסים מספק אע"פ שביום אחר אמירת על הניסים מפסיקה והופכת את ברכת מודים לברכה לבטלה, משום שזה המצווה עצמה, ואינם כברכת המגילה שהיא רק ברכה על המצווה ואינה מעכבת את המצווה עצמה. וכך חתם בסוף דבריו: "ואפילו באולי אין היום עיקר, אין כאן איסור ולא הפסיד בתפילה

אם מוקפים חומה מימות יהושוע שלא יברכו על קריאת המגילה, אך יכולים לקרוא בתורה בברכה, "דאין כאן חשש ברכה לבטלה"¹⁸.

הוכחה מהמנהג בשמחת תורה

כן נראה אף מפסק הריב"ש והשו"ע בעניין מנהג ישראל בשמחת תורה וקריאה ביום חופת חתן. שנשאל הריב"ש (שו"ת פד): "שנהגו בכל גלילות ארץ ישמעאל שיום שמחת תורה או יום חופת חתן שכל בני הקהל מגדולם ועד קטנם קורין בתורה ומברכין, ולפעמים שצריך החזן להחזיר ולקרוא הסדר חמשה או ששה פעמים כדי שיספיק לכל אחד ואחד ג' פסוקים. היש אסור בדבר, ואם יש בו משום לא תשא...". והשיב: "נראה שהוא מותר, כיון שאמרו חז"ל אבל מוסיפין עליהן. ואין כאן משום לא תשא, שכיון שהן קורין צריכין לברך". הרי שיש צורך לברך אף על קריאה שאינה מחוייבת. וכ"פ השו"ע (רפב, ב): "מותר לקרות עולים הרבה אף על פי שקרא זה מה שקרא זה וחוזר ומברך, אין בכך כלום"¹⁹.

וביותר נראה שניתן לברך על קריאה שאינה מחוייבת מהמנהג שהביא הרמ"א על קה"ת בליל שמחת תורה. שכתב הרמ"א (תרסט): "ובלילה קורים בספר תורה הנדרים שבתורה, וכל מקום לפי מנהגו", ואמנם כתב הבכורי יעקב: "פשיטא שגם במקום שנוהגין לקרות קרואים לס"ת משום שמחה, מ"מ לא יברכו תחלה וסוף על התורה", אך בפשטות קריאה זו הייתה עם ברכות, וכמו שהעיד הנמוקי

ולא בברכות אס"ת, הואיל וברשות צד ההתר והחיוב שבספק היום הוא שעשו", הרי שלא פשוט לתקון יששכר שמתו שרוצים ניתן להוציא ספר תורה ולברך, והיה צריך להסביר מדוע במקרה הזה ניתן לברך, משום שיש כאן צד היתר וחיוב, וברור שאם לא היה צד היתר וחיוב היה איסור והפסד בברכות על קריאת התורה.

אלא שבאמת צ"ע מה יאמר על ציבור שרוצה לקרוא בתורה, שלכאורה קשה לומר שיש איסור לציבור להוציא ספר ולקרוא, א"כ האם יגיד שיקראו ללא ברכה ויעשו דבר מגונה ומכוער שאינו לכבוד התורה?

¹⁸ אמנם יתכן שאמר את דבריו על בסיס דברי התקון יששכר, וממילא כנ"ל אין לסמוך על זה בקריאה ללא מקור כלל.

¹⁹ ואף המרדכי (תתלא, שלשיטתו חשש הרמ"א) לא אסר לחזור ולקרוא מצד ברכות לבטלה אלא שאין לדלג בקה"ת, עיי"ש.

או"ח שבימיו עדיין כך המנהג במקומו של הרמ"א, וז"ל: "הנה עד היום נוהגים כן בבית הכנסת הישינה ובית הכנסת הרמ"א ז"ל בקראקא לקרוא בספר תורה בברכות (תחילה וסוף כל העולה) בליל שמחת תורה בהרבה עולים וקורין בנדבות וברכות שבתורה, וכן המנהג בבית הכנסת הגדולה דקהלת בריסק דליטא, אשר משם גם כן רבותינו הגאונים הקדומים ז"ל, וכן נוהגים בכל מדינות פולין גם בבתי הכנסיות האשכנזים הישנים... והנה בבית המדרש הגר"א ז"ל בוולנא גם כן נהגו לקרות בספר תורה בליל שמחת תורה, והגר"א בעצמו עלה אז לתורה", וכן מצאנו בפוסקים נוספים. הרי שאף בקריאה בליל שמחת תורה נהגו לקרוא בברכה אף שודאי קריאה זו אינה מתקנת חז"ל כלל.

הוכחה מברכה על הפטרות שאינם מחוייבות

ועוד נראה להוכיח שניתן לברך ללא חיוב מדברי המסכת סופרים (יד, א), שכתבה: "ברות, ובשיר השירים, בקהלת, באיכה, ובמגילת אסתר, צריך לברך, ולומר על מקרא מגילה, ואף על פי שכתובה בכתובים. והקורא בכתובים צריך לומר, ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וציונו לקרוא בכתבי הקודש". ומכך שכתוב לברך על קריאת המגילות אע"פ שודאי אין קריאתם מתקנת חז"ל נראה שיש לברך אם נהגו לקרוא אף שאין בקריאה זו חיוב. וכן עולה מדברי המאור (שבת יא). שהציג שאלה שנשאל רב האי, איך מצד אחד כתוב בגמרא בשבת (כד.) שמפטירים בנביא במנחה של שבת, ואילו במשנה במגילה (ד, א) מפורש שבמנחה של שבת לא מפטירים בנביא. "והשיב כי מקומות יש ומנהגות חלוקות הן ועדיין יש בפרס ומדי ובשאר מקומות הפטרות ידועות בשבת במנחה לכל השנה כולה אלו דברי הגאון ז"ל". הרי שאין חיוב של חז"ל להפטיר במנחה, ובכל זאת הרוצים להפטיר מפטירים עם ברכה. והוא הדין לכאורה בברכות על קריאת התורה, שאף אם אין חיוב בקריאה ניתן לקרוא ולברך.

מדברי המדרש נראה קצת לברך בכל פעם שקוראים בתורה

וכן נראה קצת מדברי המדרש רבה (דברים יא, ו) שכתב: "וזאת הברכה. הלכה אדם מישראל שעלה לקרות בתורה אין מותר לו לקרות עד שלא יברך, תחלה מברך ואח"כ קורא. ומשה בשעה שזכה לקבל התורה תחלה בירך ואח"כ קרא".

ולכאורה ברור שקריאת משה לא הייתה קריאה מחוייבת, ומכך שהשוו את ברכת כל אדם מישראל לברכת משה נראה שאף האדם מישראל צריך לברך בכל קריאה בציבור ולא רק בקריאה מחוייבת.

סיכום והכרעה

לסיכום, מאחר ונראה שחיוב ברכות התורה בציבור מדאורייתא וקה"ת אינה מדאורייתא, נראה שבכל פעם שמתכנסים עשרה יהודים לקרוא בס"ת חייבים לברך. וכן נראה להכריע אף לשיטת הפוסקים הסוברים שברכת הרבים אינה מדאורייתא, משום שכתבו כמה ראשונים שברכת הציבור נתקנה מפני כבוד התורה וכ"פ בשו"ע, וטעם זה שייך אף בקריאה שאינה מחוייבת. ובאמת מצאנו כמה אחרונים שכתבו מטעם זה שבכל פעם שקוראים בתורה יש לברך. וכן נראה שנהגו ישראל, שבשמחת תורה מברכים אף על קריאות שאינם חייבים לקרוא. אמנם נראה פשוט וברור שכאשר יחיד לומד מספר תורה בבית הכנסת ובמקרה נמצאים שם עשרה יהודים אין לברך על קריאה זו, שאינה נחשבת קה"ת בציבור. ועל דרך מש"כ בנמוקי או"ח: "ואם אחד רוצה ללמוד ברבים מתוך ס"ת כמו שמספרים מהגר"א ז"ל וכדומה, וכי צריך לברך עליה?! ופשיטא שיוצא בברכת התורה שחרית".²⁰

²⁰ ואמנם הנמוקי או"ח הסיק מסברא זו שיש לברך "רק בימים דתקנו קריאת ס"ת בצבור", וכן העלה בשו"ת מנחת יצחק (ח, פד), וז"ל: "והנה לענ"ד היה נראה דהא דמחלקינן בין צבור בין יחיד, היינו דוקא היכא דצריך להיות בצבור, דאז בין שמחוייב או אפילו שלא בחיוב, כגון היכא שקורא וחוזר וקורא, דבודאי בלא מנין ששומעין ל"ה בכלל קריאת התורה, אז י"ל דהוי דאו', ממה דכתיב כי שם ד' אקרא וכהב"ש, או מדרבנן משום כבוד התורה, אבל היכא דא"צ צבור כגון שקורא בדרך לימוד, אף שקורא בצבור, הוי רק כמו שלומד בצבור, דיוצא בברכת התורה בשחר", ולכן כתב שלא לברך על המנהג לקרוא בליל הו"ר את ספר דברים מס"ת וכן לא לברך על קריאת הנשיאים בניסן. אמנם לא הבנתי דבריו, שהרי מאחר והקורא וחוזר וקורא לא חייב בקריאה זו ממילא ודאי שאין חיוב לעשותה בציבור, ואם הולכים אחר רצונו של האדם לקוראה בציבור, הרי דבריו נכונים גם על קריאה בליל שמחת תורה וקריאת ספר דברים בליל הו"ר וקריאת הנשיאים, שאע"פ שאין חובה לקוראם בציבור מ"מ נהגו לקוראם בציבור, וא"כ הרי בכל פעם שציבור רוצה לקרוא בתורה יחד חייבים לברך אף שאין צורך ותקנה כלל על קריאה זו. ונראה כנ"ל, שבכל פעם שמתכנסים ציבור וקוראים בתורה חייבים לברך, כשם שמברכים בליל שמחת תורה, וכפי שכתב הגינת ורדים.